

Un om, o carte, o istorie:
Dan Berindei – *Drumuri în lume, în vremuri de speranță*
și incertitudini

Drd. Lucia-Luminița Ciucă
„Dunărea de Jos” University of Galati

Résumé: *Dan Berindei est une personnalité de l'historiographie roumaine. Outre les ouvrages de spécialité, les volumes de documents, les études séquentielles, les monographies, les synthèses concernant la modernité roumaine, son œuvre comprend une série d'écrits où l'histoire personnelle est intimement liée à celle nationale et universelle. Un tel texte est Chemins dans le monde, en temps d'espoir et d'incertitudes (2005), un journal de voyage où l'historien raconte ses déplacements, sous le régime communiste, à de diverses conférences scientifiques, et où les réflexions sur l'esprit roumain viennent s'ajouter au récit de soi conçu comme une tentative d'autodéfinition. Même si bien de notations ne sont que des « procès-verbaux » qui enregistrent de divers faits et événements, en réduisant au minimum les considérations historiographiques, on y assiste à la construction du profil identitaire d'un historien roumain placé dans des espaces culturels profondément différents par rapport à son pays d'origine, un intellectuel qui n'a pas opposé une résistance évidente au régime communiste pour ne pas compromettre ses relations avec la vie culturelle étrangère et avec les Roumains exilés, mais qui a toujours essayé de trouver des solutions pour garder les relations entre l'intérieur et l'extérieur.*

Mots-clés: *journal de voyage, régime communiste, profil identitaire, autodéfinition, histoire personnelle.*

Dan Berindei s-a născut la 3 noiembrie 1923, la București și este unul dintre cei mai apreciați istorici români, licențiat în istorie și filosofie al Universității din București (1945), doctor în istorie (1969). În 1992 devine membru titular al Academiei Române. Din 1996 este președintele Secției de Științe Istorice și Arheologie al Academiei Române. Mereu implicat în cercurile culturale de la noi, devine în 2006 vicepreședintele Academiei Române datorită realizărilor sale, a celor peste 500 de lucrări științifice publicate și celor peste 50 de cărți scrise. Publică, intens, volume de

documente, studii secvențiale, monografii, sinteze privind modernitatea românească, relațiile cu lumea din afară, impunându-se ca un specialist de marcă, ale cărui opinii contau tot mai mult în evoluția istoriografiei.

Având exemplul unor istorici înaintași – N. Iorga, C.C. Giurescu, D. Prodan, N. Djuvara – creează și operă autobiografică și memorialistică, în care își reconstituie și analizează propriul parcurs existențial, rămânând în permanență bine ancorat în istoria națională și universală. Astfel iau naștere *Drumuri în lume, în vremuri de speranță și incertitudini* (2005), *În mijlocul cetății* (2009), *Gânduri îngrijorate* (2011), *Românii între trecut și viitor* (2012), scrieri care nu au beneficiat de aceeași atenție ca studiile de specialitate.

Drumuri în lume, în vremuri de speranță și incertitudini este un jurnal de călătorie care evocă o parte dintre experiențele trăite în cursul diverselor deplasări la conferințe, în perioade și în state diferite, organizate cronologic. Textul cuprinde consemnarea faptelor mărunte, descrieri de locuri, portrete ale unor istorici străini celebri și relatări ale diverselor evenimente, memorialistul reducând la minimum considerațiile de ordin istoriografic. Uneori pare să fie vorba doar de niște procese verbale ale întâlnirilor, alteori, sub influența trăirii directe și a impactului său emoțional, autorul scrie pagini care se apropie de literatură, demers asumat, de altfel, în secvențele autoreflexive:

Notațiile reprezintă înregistrări, impresii, comentarii ale momentului în cauză. Uneori apar ca simple procese-verbale, alteori, sub impactul constatărilor pe viu, comentariile pot căpăta și unele conotații literare, dar nu acesta a fost scopul lor. Prin ele am urmărit, cu prilejul fiecărei călătorii, să înregistrez realități, să le cântăresc și să le compar. Au fost instrumente ale neuitării, dar și constatări-bilanț pe care le făceam. Astăzi, ele imi dezvăluie cum am cunoscut lumea, cum am înțeles-o, cum am judecat-o! Ele fac parte din biografia mea! [Berindei, 2005: 6]

Ceea ce atrage atenția este modul în care naratorul își construiește propria istorie raportând-o la context, pentru că, așa cum afirma Ovidiu Pecican, „Dintr-un anumit punct de vedere, nu doar biografia individului traversează marile momente ale unui parcurs istoric, ci, la rîndul său, și

acesta din urmă se înscrie, după împrejurări și cu accente specifice, în cuprinsul unei vieți.” [Pecican, 2009]

Volumul lui Dan Berindei se deschide cu un *Argument*, în care autorul definește de mai multe ori călătoria și încearcă să justifice utilitatea acestei scrieri diaristice. Astfel, călătoria reprezintă pentru el o deschidere a orizontului de cunoaștere, de formare dar și de afirmare a propriilor limite:

Călătoria este o componentă esențială a vieții omenești. A vedea altceva înseamnă a cunoaște și a înțelege ceea ce este dincolo de-o existență limitată în spațiu și pe mulți alții. A ieși din tiparele propriei vieți, din hotarele cotidianului, reprezintă pentru om o năzuință firească, cu atât mai normală în condițiile mondializării. Călătoria te ajută să devii un om cu o altă putere de comprehensiune, cu un alt orizont, un cetățean al lumii. [Berindei, 2005: 5]

Prima sa experiență în materie de călătorie o are la vârsta de 14 ani, când face o vizită în Grecia, luând contact pentru prima dată cu ceea ce înseamnă străinătatea, deși devine conștient de importanța acestui concept abia în apropierea vârstei de 42 de ani, când poate călători cu adevărat. Afirmă, de asemenea, că nu a fost niciodată un turist în adevăratul sens al cuvântului, elementul contemplativ fiind, în cazul propriei experiențe, redus la minim. Totuși, recunoaște autorul, „în călătoriile mele am văzut și am înțeles, m-am străduit ca în timpul dat să cuprind cât mai mult în mintea și în sufletul meu, să înțeleg, să compar și să nu uit, întregindu-mi orizonturile.” [Ibidem: 5-6] Totodată, face o constatare legată de diferența dintre generațiile trecute și cele actuale, care au posibilitatea de a călători fără să fie îngrădite sau fără să dea socoteală, așa cum făcea el pe vremuri: „Tinerii de astăzi, în noua viață liberă cucerită cu un deceniu și jumătate în urmă, înțeleg cu greu șansa extraordinară pe care o au de a călători încă din tinerețe, de a învăța peste hotare, de a exersa limbi străine [...]” [Ibidem: 6]

Pentru că, între 1965 și 1972, ori nu a notat ori nu a păstrat notițele, autorul realizează un scurt rezumat al deplasărilor făcute în acești ani, evidențiind transformările ce au avut loc în ceea ce privește atitudinea regimului cu privire la intelectuali și călătoriile acestora în afara granițelor țării. Astfel, până în 1965 nu a avut nici prilejul, dar nici îngăduința de a ieși

din țară deoarece, mai ales după izbucnirea celui de-al doilea Război Mondial, foarte puțini istorici au putut face asta, unii alegând fie să rămână, fie să se „strămute peste hotare”⁷. Propriii săi profesori, Scarlat Lambrino și Constantin Marinescu își găsesc sfârșitul în exil, iar profesorul Constantin C. Giurescu, plecat în Turcia în vremea mareșalului Antonescu, primește acordul de se întoarce dar își pierde catedra în 1950 și trăiește experiența traumatizantă a Sighetului. Dan Berindei pune această perioadă a „teribilei apăsări” sub semnul „înghețului generalizat”. În 1950, România nu este prezentă la primul Congres Internațional de Științe Istorice de la Paris, însă în 1955, la Roma, participă „câțiva aleși”, în frunte cu Petre Constantinescu Iași și Constantin Daicoviciu, urmând ca, în 1960, la Stockholm, să avem o delegație mai numeroasă. Abia anul 1965 reprezintă un an de cotitură, când, la Congresul de Științe Istorice de la Viena, participă un număr impresionant de istorici printre care și autorul *Drumurilor...*, deși, între 1952 și 1955, fusese alungat din Institutul de Istorie. Călătoria la Viena este cea de-a doua pe care o face în afara granițelor, simțindu-se oarecum privilegiat, deoarece în seara sosirii la conferință sunt chemați la ambasadă și înștiințați că au voie să participe la toate lucrările, deși trebuia să-și anunțe cu o seară înainte intențiile.

Prima consemnare diaristică are în vedere luna mai a anului 1972 când, împreună cu doi colegi, Ștefănescu și Velichi, se deplasează de la Sofia la Liège și Mainz. La Sofia participă la Sesiunea Societății de Istorie Bulgară la care sunt prezente 13 țări și care are loc în data de 20 mai. Deși delegația română nu este numeroasă, cei trei o întregesc cu alți „români” - Max Demeter Peyfuss de la Viena, bun cunoscător al limbii române, și profesorul Turczynski de la München, bucovinean de origine. Lucrările prezentate se bucură de succes, fiind întâmpinate cu aplauze. Autorul are ocazia să facă o excursia la Mănăstirea Rila și este impresionat că pe ușile mănăstirii se regăsesc, alături de stemele Moscovei, Rusiei, Muntenegrului și Herțegovinei, și cele ale Țării Românești și Moldovei, îmbinate tricolor. Nu poate, însă, continua consemnarea călătoriei fără să precizeze amestecul politicului în viața intelectuală și culturală, relatând cu ironie cazul lui Șișco, american, care stă o lună la Sofia, petrece apoi o săptămână la Atena, „ca și cum am merge noi de la București la Ploiești” [Ibidem: 41], ceea ce

sugerează o comparație între spațiul românesc și „lumea liberă”. Semnificativ în acest sens este și faptul că reprezentantul Patriarhiei grecești, Takialos, deși aromân, ține în ședința plenară un discurs în „măreața limbă rusă”. La fel de semnificativ a fost și interesul sălii față de Petrovici, sârb de origine, dar reprezentant al Statelor Unite.

În timpul călătoriei spre Iugoslavia, în tren, subiectul-cheie este comunismul: naratorul reține opiniile exprimate de un turc, care arată că „la ei este democrație și nu comunism”, adăugând că „sunt comuniști cei ce n-au avere și nu vor să lucreze” [Ibidem: 42], și de o iugoslavă volubilă, convinsă că în Iugoslavia și România situația este diferită de cea a celorlalte state socialiste pentru că românii se trag din daci și bulgarii din traci.

În drum spre Salzburg, memorialistul constată că austriecii sunt oameni simpli și modești. La masă, la Messner, se discută tot despre comunism și se face o comparație între socialismul burghez austriac, care poate determina intervenția capitalului străin capabil să sufocă economia, și comunismul românesc, unde există o lege protecționistă care pretinde că 51% din capital rămâne autohton. Această discuție le oferă oaspeților ocazia să deschidă subiectul despre problemele scriitorilor români - inclusiv despre cazul Breban și arestarea lui Alfred Csallner - ajungându-se la „revoluția culturală românească” din 1971. Este surprins să afle că cei de afară știu atât de multe despre situația de la noi, mai ales că la München, unde este invitat de profesorul Mathias Bernath, subiectul este același. Pe parcursul șederii la Salzburg primește de la profesor invitația să colaboreze la *Dicționarul Europei de Sud-Est*, Bernath împărtășindu-i dorința arzătoare de a spori legăturile cu țara, precum și intenția de a face o excursie cu studenții săi de la Berlin în Iugoslavia și poate și în România.

La Liège ajunge pe ploaie și, la Palatul Congreselor, unde se ține manifestarea, observă fluturând steagul României, pe care-l vede ca pe „un prieten, un ocrotitor și un simbol”, un simbol al propriei apartenențe. Și, cum traiul în comunism este unul dificil, lupta pentru afirmare este una acerbă, întâlnirea cu colonelul Marcel Sturza fiind una neplăcută - „nu s-a arătat prea prietenos, iritându-l desigur, prezența mea concurentă [...] deși eu mă arăt amabil, Sturza mă evită.” [Ibidem: 44] - așa cum va continua să fie și cu alte ocazii: „Și în această dimineață am încercat să stabilesc un

dialog cu Sturza, însă el continuă să mă «budeze» stupid și a ieșit din sală de fiecare dată când prezentam o comunicare românească.” [Ibidem: 46] În cadrul acestui congres va ține șapte alocuțiuni pe care le-a plătit și al căror conținut l-a anunțat partidului în prealabil, așa cum se obișnuia. Succesul este de partea lui și, astfel, nu numai că-și câștigă simpatia și aprecierea tuturor participanților, prinți, duci și mari istorici ai lumii, dar atrage atenția și asupra României, deoarece aceștia pun întrebări despre heraldica românească: „Mi s-au pus întrebări de către prințul de Schwarzenberg, specialist reputat în heraldică – impresionat favorabil când la întrebarea sa privind stema Brașovului i-am răspuns că s-a păstrat coroana cu rădăcini.” [Ibidem: 45] Cu fiecare ocazie ivită își susține colegii pentru care prezintă lucrări, și vorbește în orice situație despre România - „Mi-am făcut pe deplin datoria de afirmare a țării mele și de camaraderie față de colegii și prietenii mei, dar eram frânt de oboseală” [Ibidem: 49], și încearcă să ofere ajutor celor care vor să afle informații despre România - „La sfârșitul ședinței, baroneasa Ana Leask of Leask m-a rugat să-i procur lucrări de literatură română traduse în engleză, sarcină doar aparent ușoară!” [Ibidem: 48]

Pe parcursul călătoriei spre Mainz, se confruntă cu o altă consecință a comunismului, tratamentul diferențiat aplicat celor ce vin din est, chiar și de către oamenii de rând. După ce doi vameși belgieni le fac un control foarte atent la pașaport și la celelalte documente, comportamentul unui cuplu de belgieni foarte volubili și amabili, până atunci, se schimbă. Ajunși în Mainz, profesorul Arman von Reden, cel ce se ocupă de primirea sa, îi face un tur al orașului: vizitând biblioteca, naratorul constată cu tristețe că despre istoria României nu există nimic.

O altă consemnare vizează drumul pe care îl face prin Italia, la Viena și Budapesta în decembrie 1972. Pe data de 6 decembrie 1972, trece prin Belgrad, unde observă că există o diferență între români și bulgari. Bulgarii nu vorbesc nicio limbă de circulație și par mult mai necizelați.

La Trieste, ziaristul italian Carra îi cere să-i ofere un interviu despre organizarea cercetării istorice și despre relația dintre cercetare și învățământ la noi, dar naratorul este nevoit să se eschiveze deoarece trebuie să ceară în prealabil acordul autorităților politice din țară. La

Verona respiră aerul încărcat de „spiritul” lui Romeo și al Julietei și discută despre interviul pe care Ceaușescu îl dă amicului său ziarist. Străbate Italia cu automobilul și este impresionat de simțul practic și de punctualitatea italienilor, precum și de „viile îngrijite și cu paragrindină”.

La Torino este așteptat de profesorul Ovidiu Drimba, titularul catedrei de limbă și civilizație română de aici, care se bucură mult să vadă și să audă un român. Merg în vizită la muzeul de istorie din localitate și realizează că în camera destinată României nu există mobilier, de aceea se gândește la o posibilitate de a convinge autoritățile să mobileze camera. Chiar dacă îi place șederea, totuși dorul de casă nu-l părăsește, de aceea în timpul liber scrie acasă.

Condiția materială precară a intelectualului în timpul regimului comunist este subliniată în nenumărate rânduri. Astfel, la Viena se plimbă pe străzi, vizionează filme și cumpără banane și nu participă la banchetul final anunțând că a plecat. Istoria se repetă și la celelalte conferințe, fiind una din consemnările cele mai des făcute, deși aproape peste tot pe unde merge face cumpărături. La Belgrad nu poate gusta sarailiile pentru că nu are bani, așa cum, altă dată, la Viena, din același motiv, doar se plimbă și admiră restaurantele din afară, fără a intra.

Mi-a dat Dumnezeu sănătate și am putut rezista eforturilor. Marea majoritate a călătoriilor le-am făcut cu trenul și peste hotare întotdeauna în vagoane de clasa a II-a, pentru a evita cheltuiala. Făceam economii la hoteluri – uneori «hotelul» meu fiind trenul de noapte – și frecventam rar restaurantele. «Baza mea materială» era restrânsă. Cea mai mare parte a călătoriilor nu le-am făcut ca delegat cu diurnă.” [Ibidem: 35]

America, tărâmul tuturor posibilităților, nu-l așteaptă cu brațele deschise. Deși delegația este numeroasă, verificarea de la graniță este una foarte drastică, li se aruncă conservele, sunt trecuți de mai multe ori prin detectorul de arme, la fel cum vor fi verificați și de englezi, și de germani. Inițial, tărâmul american pare pustiu („Când atingem continentul american, acesta ne apare la început sărac în locuitori”), dar este impresionat de autostrăzile care denotă hărnicie. America reprezintă, pentru el, o

reafirmare a meritelor sale, fiind numit membru al Comisiei internaționale de studii istorice slave, unde nu pierde ocazia să amintească și de România – a cărei istorie se înscrie, și ea, în cursul istoriei universale – și să facă propuneri îndrăznețe. „Plin de idei, propun constituirea de grupuri de lucru naționale, alcătuirea unor informări de către fiecare grup privind izvoarele existente în domeniul istoriei presei și bibliografia esențială.” [Ibidem: 65] Este foarte încântat de drumul spre Santa Barbara și face prima baie în ocean, dar e cu gândul tot la Marea Neagră: „Am visat la Marea Neagră!” [Ibidem: 66]. În urma experienței americane, concluzionează: „rămân cu impresia izolării lor în lumea americană, a cunoașterii slabe a ceea ce este dincolo de ei.” [Ibidem: 67]

O altă consemnare este cea din perioada septembrie-octombrie 1976, când merge în Anglia, la Paris și în Germania. Periplul începe cu un control amănunțit în gara de la Dunquerque, doar pentru că are pașaport al unei țări din Est. La același control este supus și de britanici, trebuind să răspundă la o suită de întrebări: „De unde am venit? Prin ce țări? Cât stau? Unde? Pentru ce? Unde voi merge în Anglia? Bani am? Câți? În ce valută?” [Ibidem: 70] Ajuns la destinație, în cele din urmă, se rătăcește. Cu greu reușește să întâlnească figuri cunoscute: Roger Harmignies, Galimberti și chiar „amicul” Sturza. Se supără pentru că, deși străinii vin însoțiți, românii nu au voie să vină decât în număr mic. Se discută despre politica unionistă și el nu pierde ocazia să-i ironizeze pe unioniștii români, „prilej de a ironiza diploma de «prinț al Sfântului Imperiu» a lui Marcel Sturza și revista Adler care i-a publicat-o”. Șederea aici înseamnă, pe lângă conferințe, și întâlniri cu români: Cst. Roman, Radu Simionescu de la München și Mia Prodan, despre care constată că nu este fericită, deși se află la Londra. La Mainz discută cu Matei Cazacu, un alt român obligat de regimul comunist să se înstrăineze de țară, și este conștient că nu-și va mai putea vedea colegii din diaspora decât ca pe niște străini; totuși, îi încurajează să nu-și piardă speranța, să țină tot timpul capul sus și să-și reprezinte țara cu mândrie: „Îi vorbesc de țară, de complicațiile ei, iar la despărțire îi zic: «Țineți steagul sus!» Dacă legăturile dintre ei și România ar fi menținute, iar prin prezența lor peste hotare ar reprezenta-o, n-ar fi o nenorocire.” [Ibidem: 76]

Îi susține pe istoricii plecați, pentru că ei ne reprezintă, iar dacă îi izgonim nu facem decât să câștigăm dușmani: „Ar trebui neapărat ca legătura să fie restabilită, dar învingându-se prejudecățile și ținându-se seama de realitate, și anume că oameniiăștia nu se vor mai întoarce în România. Condamnarea și atacarea lor au ca rezultat ostilitatea față de țară.” [Ibidem: 77]

În concluzie, deși a fost acuzat de colaboraționism, Dan Berindei demonstrează că doar aparent a fost aservit regimului și că, în spatele bunăvoinței, se ascundea de fapt dorința de a comunica cu cei din afară, de a reînoda legăturile cu cei cărora puterea comunistă le-a interzis să-și mai vadă țara doar pentru că au îndrăznit să gândească și să-și dorească să se exprime liber:

Totodată, trebuia să arăt că m-am străduit să-mi afirm țara și valorile ei, să arăt o față a României, cea a unei Româniî veșnice, puțin cunoscută dincolo de hotare și pe care dețineau puterea nu erau preocupați să o înfățișeze, având senzația că lumea începe de la ei! [Ibidem: 35]

Referințe bibliografice

- Berindei, Dan, *Drumuri în lume (1965-1980) în vremuri de speranță și incertitudini*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005
- Ferréol, Gilles, Guy Jacquois (coord.), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Editura Polirom, București, 2005
- Pecican, Ovidiu, *Avalon. Ego-istoria ca aventură etică*, articol disponibil la adresa http://www.observatorcultural.ro/AVALON.-Ego-istoria-ca-aventura-etica*articleID_22182articles_details.html, 2009
- Ricoeur, Paul, *Soi-meme comme un autre*, Paris, Seuil, 1993